

Orbán László

Az útbaigazított emlékezet Kazinczynál

(Identitásminták Kazinczy önéletrajzi
szöveghálózatában – a kulturális emlékezhely
gondolatának megjelenése*)

Kazinczy Ferenc szenvedélyesen érdeklődött a múlt tárgyi emlékei iránt. Tekintélyes gyűjteménye volt történelmi személyiségek portrémetszeteiből, régi kézírataiból, leveleiből és pecsétjeiből, sőt unikális térképmetszeteket és könyvritkaságokat is birtokolt. Hagyatékában az erdélyi fejedelmi családok kézíratai éppúgy megtalálhatók, mint a Habsburg-uralkodók vagy Kaunitz kancellár által aláírt okmányok és levelek, de a katona testvére által zsákmányolt francia kokárdát is megőrizte az utókor számára.¹ E dokumentáló szorgalom olyan kifinomult történeti érzékenységgel párosult, amely már a jelenben meglátta a jövő emlékeit. Ennek jeleként többször is megajándékozott hazai és külföldi gyűjteményeket saját és kortárs honfitársai kézírataival,² és több nem szöveges emlékmű létrehozásában is közreműködött. Főszerepet vállalt például az 1809-es győri csatában elesett zempléni vitézek emlékére tervezett kőoszlop felállításában,³ de közis-

* A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. Első megjelenése: *Studia Litteraria*, 2012/1–2, 89–102.

¹ A kéziratgyűjteményébe beragasztott kokárda és bankó felett Kazinczy feljegyzése: „Respublikai Kokárda és 1792-diki Bankóczédula. / A kokárdát a Valencienn-i ostrom alatt elhullott francia katona kalapja mellől vette-fel László Öcsém, s levélben küldötte nékem, az itt alól lévő Assignáttal.” (Lelőhely: a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára [a továbbiakban: MTAKK] K 633/VI, 138a.) A „Régi levelek gyűjteménye I–II.”: MTAKK K 635/I–II.

² A külföldre juttatott és ma a müncheni Bayerische Staatsbibliothek kéziratárában őrzött kéziratokról: V. Busa Margit, *Kazinczy Ferenc kéziratgyűjteménye Münchenben*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1981/4, 442–458. A Sárospataki Református Kollégiumnak ajándékozott Gessner Salamon minden írásai című fordítás kéziratán e megjegyzés olvasható: „Szenvedéseim emlékezetére a kézírást az engemet is nevelt Sárospataki Iskola becsesbb kincsei közé teszem-le.” (Tiszáninneni Református Egyházkerület Nagykönyvtára, Kt. 1125.)

³ DESSEWFFY József, KAZINCZY Ferenc, *Cserneki és Tárközi Gróf Dessewffy József és Kazinczy Kazinczy Ferencz kiküldött Táblabíráknak Vélemények a Tek. Zemplény-Várm. Rendéhez a Győrnél MDCCCIX. Jún. XIV. elesett Vitézeknek állítandó Emlék dolgában* (Sárospatak, 1811). A Napóleon ellen vívott csatában elesett nemesi főkelők emlékművét 1890-ben elbontották, helyére Kossuth Lajos szobrát állították fel. (*Sátoraljaújhely lexikona*, főszerk. Kovács Dániel, Sátoraljaújhely, 2001, 169–170 [erre az adatra Busa Margit egyik kézíratos jegyzete hívta fel a figyelmemet].)

mertek – nevezetes vitái miatt – a Csokonai-síremlékről⁴ vagy a Csokonai-mellszoborról⁵ vallott nézetei is.

Kazinczy önmaga (irodalom)történeti szerepét sem értékelte alul, amiért igencsak hálasak lehettek a portréfestők: *Az én Képeim* című listáján harmincnégy darab Kazinczy-portrét sorol fel.⁶ Mindezek ismeretében nem meglepő, hogy saját erdélyi utazását megörökítendő, emlékkövet tervezett Dédácsra. Gr. Gyulay Karolinának írta 1824-ben:

Mely kedves azt nekem a' Nagysád' levele után nem egyedül reményleni, hanem várni is, hogy a' szép gypszőnyeget követem fogja ékesebbé tenni! [...] Nem kell egyéb a' kőre mint e' név Kazinczy és az esztendő mellyben Dédácson voltam. Hogy a' kő oldala pusztá ne legyen, azt a' Lantot és Lepét metszethetné Nagysád rá, melly a' Poétai Berek' címlapján van, a' Dayka Versei mellett. A' könyvet Nagysádnak megszerzi Farkas Sándor. Parancsoljon vele. Próbát teszek, hogy gyertyánál [...], 's szabad kézzel ide tehetném e' a' mit jónak gondolnék. Elég egy ölnyi magasságú, három lábnyi szélességű kő. Nekem nem kell semmi nagy, semmi pompa.⁷

A kissé hiúnak tűnő terv valójában hihetetlen finomsággal kapcsolta össze Kazinczy emlékműtervét, szöveges életművét és életrajzi eseményeit. A mintaként ajánlott *Poétai Berek'* című kötet illusztrációit – Dayka Gábor portréját, a „Lantot és Lepét” – szintén

⁴ A síremlék eredetileg Cserey Farkas ötlete volt. Az erdélyi barát egyébként is jeleskedett tárgyi emlékek létrehozásában, Döbrentei Gábor tiszteletére emlékpénzt veretett, Kazinczy tiszteletére egy drágaköves gyűrűt csináltatott: „Valamint a' Döbrentei' megtisztelésére Cserei ennek híre nélkül verete emlékpénzt: úgy ezt a' gyűrűkövet is nekem minden hírem nélkül metszetteré. – Felküldötte Lipsiába Rosthoz Kininger után John által metszett képet, hogy az után a' legügyesebb Művész csináljon gyűrűkövet a' szükséges változtatásokkal. A' mente görög lepellé van elváltoztatva, hajam az Apollo' szobra' fürtözése után fürtöztettek. A' munka igen szerencsés. A' gyűrű köve Jászp-onyx, 's fejéres; azt huszonkét Magyar Opál veszi körül. Azokat Prof. Zennowitz küldé Csereinek a' Peklíni hegyekből Abauj Vgyéből.” KAZINCZY Ferenc, *Az én fejem a' Cserei Farkas' gyűrűjében*. Krasznán, lelőhely: MTAKK K 633/VI, 125a.

⁵ Ferenczy István Csokonairól 1818-ban, Kazinczyról 1828-ban készített mellszobrot.

⁶ MTAKK K 608, 91a–92b. A lista Kazinczy halála előtt 3 évvel készült, tehát nem tekinthető lezártnak. Kazinczy igyekezett másokat is rábeszélteni portréfestésre, többek között Csokonait is: „A' mi a' Festőt illeti: a' Tekintetes Úrnak rólam való gondoskodása meghaladja érdememet, akár a' személyest, akár a' közönséget illető. Részemről a' hiúságot magam vadászni nem kívánom, de ha hiúságommal a' mások' hiúságának kedveskedhetem, miért volnék makats és durczás?” KazLev, 2/560, Csokonai Mihály – Kazinczynak, Bagamér, 1802. 12. 26. (KazLev = KAZINCZY Ferenc *Levelezése*, I–XXI, kiad. Váczy János, Bp., MTA, 1890–1911; XXII [I. pótkötet], kiad. HARSÁNYI István, Bp., MTA, 1927; XXIII [II. pótkötet], kiad. BERLÁSZ Jenő, BUSA Margit, Cs. GÁRDONYI Klára, FÜLÖP Géza, Bp., Akadémiai, 1960. Dolgozatunk a „kötet/levélszám”-ot adja meg, mindkettőt arab számmal.)

⁷ KazLev, 19/4286, Széphalom, 1824. 01. 20. A levélkézíraton valóban látható az említett rajz (a kiadásban némileg eltérő rajzot közöltek). Az emlékhelyről: „1881. szeptember 25-én [...] Kuún Irma grófnő, a birtok akkori tulajdonosa, a Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társulat küldöttségével együtt Kazinczy-ünnepélyt rendezett, és a »szent öreg« által kedvelt szilfák árnyékában egy emlékoszlopot avattak fel, amelyen a következő felirat állt: KAZINCZY FERENCZ / KEDVENC HELYE / 1816. Az oszlop tetején levő kehely ma már nem létezik, és az emlékhelyhez vezető utat is megszüntették [...]” MOLNÁR Tünde, *Erdély legszebb arborétuma*, Természet Világa, 2006/12; <http://www.termeszetvilaga.hu/szamok/tv2006/tv0612/erdely.html> (utolsó letöltés ideje: 2012. 05. 31.).

Kazinczy tervezte, és a kötet nemcsak Dayka „átjavított” verseit és életrajzát, hanem Kazinczy nyelvújítás mellett érvelő előszavát és saját verseit is tartalmazza.⁸ E szöveg funkcionálisát tekintve is mestermű. A Gyulay-házba írt leveleket ugyanis egy kisebb társaság nyilvánossága – közte a literátor Döbrentei Gábor és a naplóíró Gyulay Lajos – olvasta, így a címzett valójában nem a grófnő, hanem a korabeli nyilvánosság és az utókor. Ezért nem az emlegetett kő lesz az igazi emlékmű, hanem a róla szóló szöveg. Kazinczy e levélben a *Bácsmegyeri*⁹ mintájára megképzett érzékeny szívű, természet- és művészet-imádó ember emlékművét alkotja meg – önképei közül most éppen ezt hagyományozza az utókorra.

Történetek' Kalendarioma

Kazinczy emlékező szövegeinek egyik legérdekesebb példája az 1827 körül írt *Történetek' Kalendarioma* című kézírata.¹⁰ Ez – mint a címe is mutatja – évfordulónaptár, amelyben szűkszavú emlékeztető jegyzetekkel figyelmeztette magát (és olvasóit) az év egyes napjainak nevezetes történeteire. Az esztendő első napjainál a következő bejegyzések állnak:

„Januárius.

1. Kazinczy Sándor szül. 1801. – Christ. Thomasius 1655. szül.

Bürger, a' Poéta szül. 17

1516. Ferdin. Cathol. †.

2. 1810. † Rozgonyi Erzsí érdemes barátném, vízi betegségben, Kassán.”¹¹

⁸ Újhelyi Dayka Gábor' Versei, Összeszedte 's kiadta barátja Kazinczy Ferencz – Kazinczynak Poetai Berke, Pest, Trattner Mátyás, 1813. A kötetről: HÁSZ-FEHÉR Katalin, *Tanulmányfejek: Kazinczy Dayka-portréjának és Berzsenyi-kanonizációjának párhuzamai = klasszikus–magyar–irodalom–történet*, szerk. DAJKÓ Pál, LABÁDI Gerely, Szeged, Tiszatáj Könyvkiadó, 2003, 33–73. A szövegek nem-szöveggé (múzeumi tárggyá) alakításáról: ORBÁN László, *A tinta színe = Leleplezett mellszobor: Nyomozások Kazinczy birtokán*, szerk. CZIFRA Mariann, Bp., Gondolat, 2009, 235–237.

⁹ KAZINCZY Ferenc, *Bácsmegyernek össze-szedett levelei*, Kassa, Elliger János József, 1789. Újradowozott változata: *Bácsmegyernek Gyötreime* (Kazinczy Ferencz' Munkái, 9. kötet), Pest, Trattner János Tamás, 1814. A Bács-megyer önéletrajzi vonatkozásairól: SZAUDER József, *A kassai „Érzelmek iskolája”* = Sz. J., *A romantika útján*, Bp., Szépirodalmi, 1961, 90–114; Borbély Szilárd jegyzete a kritikai kiadásban: KAZINCZY Ferenc, *Fordítások Bessenyeitől Pyrkerig: Önállóan megjelent fordításkötetek*, s. a. r. BODROGI Ferenc Máté, BORBÉLY Szilárd, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009, 783–784.

¹⁰ KAZINCZY Ferenc, *Történetek' Kalendarioma* [autográf kézirat], 1827 (?), lelőhely: MTAKK K 633/I, [*Az én Pandektám I.*], 1–62. (A továbbiakban: *Történetek' Kalendarioma*.) A Kazinczy-önéletírások kiadásában (KAZINCZY Ferenc *Művei, Pályám emlékezete*, s. a. r. ORBÁN László, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009, a továbbiakban: *Pályám*, 2009) tévesen 1824 (?) szerepel a keletkezés idejeként, de a február 20-i bejegyzés 1827-es. Ez egybeesik a nyilvánosságnak szánt első önéletírás, a *Pályám' Emlékezete* [I.] keletkezési idejével.

¹¹ *Történetek' Kalendarioma*, 1a. Az említett személyek: Kazinczy Sándor (1801–1861) Kazinczy unokaöccse, őrnagy; Christian Thomasius (1655–1728) német filozófus; Gottfried August Bürger (1747–1794) német költő; II. (Katolikus) Ferdinánd (1452–1516) spanyol király.

Lapozzunk augusztus végére:

„Augustus

24. 1801. megjelenek Kázmérban.

25. 1804. Beck Pál és Bárczay Anna Lakad[alma]. – 1775. FőCurátor Szathmári Király György † – 1776. Gróf Török Lajos és Gróf Rogendorff Aloysia lakadalma.

1804. Wo werden wir dann wohnen?

26.

Augustus

27. 1590. Sixtus V. meghal. – 1782. Szilasi Fer. Pataki barátom, ki egy napon született velem, Pándról, Pesten meghal.

1804. Gyűrű Kázmérban.

28. 1783. visita Gróf Török Jósefnél a' feje farkasnál. Ragályi István és Lónyai Menyh. nála

1749. Göthe szül. Frankf. am Mayn. 1806 bey der Schlacht von Jena heurathete [= heirathete] er die Schonster der Christiane Vulpius.

29. 1525. Mohácsi csata.”¹²

A *Történetek' Kalendarioma* egésze az e példákban látható mintát követi. Egy-egy oldal tetején élőfejként fut a hónap neve, az oldal vízszintes vonalakkal három mezőre van osztva, amely három napnak felel meg. E mezőkben a személyes és a történelmi-kultúr-történeti események elegyítve jelennek meg.

Mindez sajátos szerkezetet hoz létre, amelyet egy kizárólagos, egyetlen szempontnak eleget tevő rendszerező elv ural: a dátum. E külső, formalizált, objektív rend azonban véletlenszerűen rendel egymás mellé nem nyilvánvalóan összetartozó eseményeket. Véletlenszerűen, hiszen a kalendárium korlátozott kronológiát érvényesít, rendszerezésében csak a hónapra és napra figyel, a legfőbb regulátorra, az évszámra nem. (Annyira nem, hogy Kazinczy el is tévesztette az évszámot: „Augustus [...] 29. 1525. Mohácsi csata.”) Kazinczy *Kalendarioma* ezért nem történeti kronológia vagy élettörténet. Az ok-okozati sorokból felépülő nagy történeti vagy személyes narratívák helyett széttöredezett, esetleges gyűjteményt kapunk.

A *Történetek' Kalendarioma* sajátos archívum: szócikktár, ünneprend és az identitás-minták tára. Kettős természetű, egyszerre kötött és szabad szerkezete miatt éppúgy a „lehetséges történetek archívuma”, mint egy ábécérendbe szervezett lexikon.¹³ A lexikon szócikkeinek ábécérendje – Pierre Nora szerint is – csak takarja a célzatosságot, valójában külön lényegű dolgok szövevényes összekötésével a „csodák tárháza” lehetne.¹⁴ A lehető-

¹² *Történetek' Kalendarioma*, 40b–41a.

¹³ H. NAGY Péter, *A lexikon mint a lehetséges történelmek archívuma* – Milorad Pavić: Kazár szótár = *Az újraértett hagyomány*, szerk. KERESZTURY Tibor, MÉSZÁROS Sándor, SZIRÁK Péter, Debrecen, Alföld, 1996, 104–127.

¹⁴ Pierre NORA, *Ferdinand Buisson* Pedagógiai Lexikona: *Az elemi iskola katedrálisa*, ford. HAAS Lídia = P. N., *Emlékezet és történelem között: Válogatott tanulmányok*, vál., szerk., utószó K. HORVÁTH Zsolt, ford. HAAS Lídia, K. HORVÁTH Zsolt, LAJTAI L. László, NÉMETH Orsolya, TÓTH Réka, Bp., Napvilág, 2010, 67–85.

ségek betárazása, történetekké írása, összekapcsolása – az ‘objektív’ kronológiai vagy ábécérend felszámolása – végeláthatatlan számú új történetet és önelbeszlői identitást eredményezhet. A *Történetek’ Kalendarioma* tartalma – a példákban látható módon – két szálon fut: egyrészt a személyes életeseményeket, másrészt a közösségi és kulturális ünnepeket, évfordulókat veszi sorra.¹⁵ A *Kalendariom* fent idézett, személyes emlékeket feltételező kulcsmondataihoz, hívószavaihoz részletesen megírt történetek kapcsolhatók Kazinczy szöveghagyatékából. Így például a szabadulása utáni első kázméri látogatásának („megjelenek Kázmérban”), eljegyzésének („Gyűrű Kázmérban”) és szabadkőműves-pályakezdésének („visita Gróf Török Jósefnél”) történeteit egyaránt jó néhány szövegből ismerjük.¹⁶ A kérdés tehát nem az, hogy megírta-e Kazinczy e történeteit, hanem az, hogy hol, hogyan, kinek és hány önéletrajzi szövegben vagy levélben mesélte el.

Magában a *Kalendariom*ban azonban csak megíratlan történeteket, szöveglehetségeket, a szövegtest hiányát megmutató szövegnyomokat találunk. „1804. Wo werden wir dann wohnen?” – olvashatjuk a *Kalendariom*ban. Ez a mondat önmagában érthetetlen és elbeszélhetetlen, hiszen még az sem tudható, hogy ki mondja kinek, hol és miért. Az időkoordináták és a levelezés egy megjegyzése alapján¹⁷ azonban bizonyosnak tekinthető, hogy ez Kazinczy lánykérésének kulcsmondata: Török Sophie e kérdéssel mondott igent, amikor Kazinczy megkérte a kezét. A lánykérés a Kazinczy-önéletírások egyik legszebben megírt jelenete, a cselekményesítés műveletei során egy átélhető, dramatizált, érzelmes történet tárul az olvasó elé: „Összefutának lelkében a’ barát’, testvér’, szerető’ ideáji, ’s azzal a’ tettetést nem ismerő lélekkel, melly neki nem eltanult, hanem természetből vett tulajdona, jön, ’s megszóllít: Ferencz, ’s hol fogunk lakni?”¹⁸ Kazinczy önéletírásainak magyar szavai elfedik, hogy e párbeszéd valójában (bizonyára) németül folyt. A nyelvi váltás nemcsak megóvja a német anyanyelvű és franciául tanított Sophie-t a reformkori Magyarország esetleges rosszallásától, hanem korszerűbb identitással is megajándékozta. Így lesz az utókor számára Sophie-ból Zsófia.

Mohács példái

Az anekdotaként, jelenetként, pletykaként, portréként és egyéb önéletrajzi narratívákban¹⁹ ránk hagyományozott *személyes* történetek olvastán felmerül a kérdés: hogyan viszonyulhatott Kazinczy a kalendáriumban említett *nem személyes* emlékekhez? Vajon milyen történetei vannak Mohácsnak Kazinczy önéletrajzi szöveguniverzumában?

¹⁵ Kazinczy emlékművei szintén csoportosíthatók e szempont szerint: személyéhez kötődő emlék a dédácsi kő, a számos portréja és az emlékfák erdeje; közösségi, közügyet megjelenítő emlékmű a győri emlékoszlop vagy a Csokonai-síremlék.

¹⁶ Lásd *Pályám*, 2009, 1090, 1171, 969.

¹⁷ „Und wo werden wir wohnen? kérdé, midön kis idő múlva vissza jött. – Az Angyali lélek! Ez vala tehát a’ felelet kérdésemre.” *KazLev*, 3/710, Kazinczy – Kis Jánosnak, Kázmér, 1805. 01. 01.

¹⁸ KAZINCZY Ferenc, [*Pályám emlékezete II.*] = *Pályám*, 2009, 549–550. (Kazinczynál szokatlan, de csak egyetlen önéletírásban találjuk meg e jelenetet.)

¹⁹ Pierre NORA, *Az állam emlékiratai: Commynes-től de Gaulle-ig*, ford. NÉMETH Orsolya = NORA, *i. m.*, 169.

1. *Konkrét útiterv, imaginárius út, nemzeti szimbólum*

A Kazinczy-levelezésben az első – számunkra érdekes – adat 1813-ból, Kazinczynak Vida Lászlóhoz írt levelében maradt fenn:

Tegedet arra kérlek, hogy ha, a' mint írod, Esztergomnak megyünk Kondé miatt, 's Szabó és Pyber miatt Virthnek, Vácson is meglássuk a' szép templomot és a' nagylelkű Püspököt, 's Pápay Sámuel Pápán, 's túl Zirczen Kisfaludit és Berzsényit. Melly igen szeretném, ha reá érnénk és az idők engednék, ezen útban meglátni Mohácsot is és még elébb a' helyt, hol Zríni Miklós elesett! [...] Én tehát Augusztusnak utolsó napjaiban Nálad leszek Törtelen.²⁰

Ez tehát egy útiterv leírása. Úgy tűnhet, Mohács csak egy a nevezetes helyek közül. De míg a nevezetes személyek meglátogatása részben szerepel a vendéglátó terveiben is, a nevezetes épületek és helyek már kizárólag Kazinczy kérésére kerülnek be a programba. Figyelemre méltó, hogy a felsorolt helyek közül egyedül Mohácson nincs semmi „látni-való”, vagyis Kazinczy nem a büszkén emlegetett „architecturái” vagy képzőművészeti tudását kívánta bővíteni, vagy irodalmi kapcsolatait tovább építeni. A látogatás célja egy kizárólag szimbolikus jelentőségű hely felkeresése, szimbolikus időben, hiszen, mint a levélből kitűnik, a csata emléknapja körül érkeztek volna meg Mohácsra. Az utazás azonban meghiúsult: „A' háborúi készülétek lehetetlenné teszik hogy utazzunk. Ezt magad is látod” – írja Kazinczy Vida Lászlónak augusztus 18-án.²¹ Tizenkét évvel később – a csata 300. évfordulójához közeledve – ismét felbukkan az utazás gondolata:

De olly szándékkal vagyok, hogy ezidén Aug-ban [...] Pesten lévén, meglátom Mohácsot, Szigetet, Csáktornyát, Miklát, Keszthelyt, Simeget, Pannonhalmát, Bécset, 's így meglátlak téged is, 's csattogó csókkal csókollak össze, 's reménylem feleségedtől térden állva válok el, mert híréből annak ismerem a' kitől úgy kell.²²

Az utazás ezúttal is elmaradt, de a terv tovább élt. Két évvel később, 1827-ben Guzmics Izidornak számolt be Kazinczy az útitervéről.²³ Ám ez a harmadik terv sem vált valóra. Kazinczy azonban nem adta fel, az utolsó éveiben írt önéletírásai és útirajzai²⁴ sikere után újra tervezte Mohács meglátogatását. Vélhetően újabb útirajzot kívánt írni. Élete utolsó

²⁰ KazLev, 10/2472. Kazinczy – Vida Lászlónak, Széphalom, 1813. 07. 02.

²¹ KazLev, 11/2502. Kazinczy – Vida Lászlónak, Széphalom, 1813. 08. 18.

²² KazLev, 19/4487. Kazinczy – Sárközy Istvánnak, Sátoraljaújhely, 1825. 05. 24.

²³ „És ha Januáriusban Pesten leszek, ott maradok a' tavasz kezdetéig, sőt tovább, 's alkalmasint Aprélisban térek vissza. Pestről Somogyba és Baranyába szándékozom kirándulni, hogy lássam Mohácsot, Szigethet, Csáktornyát, Szombathelyt, Keszthelyt, és a' Te lakodat, Bécset, Nagy-Szombatot, és talán Trencsén 's Liptó Vármegyének veszem útamot.” KazLev, 20/4870. Kazinczy – Guzmics Izidornak, h. é. n. [1827. december]. Továbbá: „Ha reménylenem is szabad, a' mit óhajtok, a' mit feltettem, húsvét körül meglátlak. Vice-Ispán Sárközy barátomhoz akarok kirepülni Pestről, nem csak ezen kedves barátját ifjúságomnak, hanem Mohácsot, Szigetet, Csáktornyát is meglátni.” KazLev, 23/5890. Kazinczy – Teslér Lászlónak, h. é. n. [1827?].

²⁴ A megjelent *Pályám' Emlékezete [I.]* (Tudományos Gyűjtemény, 1828/I, II, XI, XII) és *Kazinczy Utja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra* (Pest, 1831) mellett több kéziratban maradt írását is olvashatták barátai, ismerő-

napjaiban – 1831. aug. 8-án – írta Szemere Pálnak és feleségének: „Tartson meg Isten bennünket egymásnak, hogy a’ jövő esztendőben együtt láthassuk Mohácsot, Szigetet, Keszthelyt, Simeget, Zirczet, Pannonhalmát.”²⁵

Kazinczy tehát sohasem jutott el Mohácsra, és így nem is írhatta meg utazását. A leveleiből kiolvasható tervekben, elképzelésekben – szövegnyomokban – azonban megképződik egy lehetséges történet helye. E történet azonban már nem Kazinczy, hanem a szövegnyomokat olvasó értelmező története. Kazinczy konkrét útiterve egy szimbolikus helyre szimbolikus időben, és a *Kalendarium* által jelzett évenkénti megemlékezése együttesen lényegi szemléletváltásként értelmezhető a klasszikus századforduló toposzokból építkező költeményeihez és programíráisaihoz, illetve az egyházi megemlékezésekhez képest. Batsányi János 1789-ben Virág Benedekhez írt *Serkentő válaszában* a nemzeti emlékhelyeket felsoroló utazásán sorra veszi Mohácsot is:

Harmatozó homály borúl a’ szemére,
Ha teként az Útas ez iszonyú térre;
Epedő szívvel dől oszlopod’ kövére,
Népünk, ’s ditsőségünk temető-helyére! –²⁶

E versbéli Útas csakis virtuálisan dőlhetett az oszlopkőre. Nemcsak azért, mert Batsányi sem járt Mohácsra, és vélhetően tévedett abban, hogy II. Lajos halálának feltételezett helyét emlékoszlop jelölte meg.²⁷ Hanem főleg azért, mert a vers alapvetően toposzokból építkezik, így az Útas már utazását is csak néhány „világ szemle-toposz” (vagyis a Múza és az elme szárnyának) segítségével tehetette meg.²⁸ Sőt megszólalni is csak e Bessenyeitől örökölt toposzok nyelvén bír Batsányi versének beszélője.²⁹ 1816-ban Király József pécsi püspök kálváriát és kápolnát építtetett Mohácsra, a csata napjának évfordulóin pedig szentmisét és egyházi szónoklatokat mondott. A püspök kezdeményezése fizikai értelemben is térhez és időhöz kötötte a mohácsi csatára való emlékezést. Másrészt viszont az ünnepség közösségi voltát behatárolta, hogy egy felekezethez kötötte a megemlékezést – szemben a Batsányi-vers beszélőjével és Kazinczy útirajzaival, amelyek az egész nemzet nevében, vagy legalábbis az egész nemzethez kívántak szólalni. Kazinczy útiterve tehát e költői-retorikai, illetve egyházi hagyományhoz képest tűnik megvalósulatlanságában is

sei: *Pestre 1828. és Nógrád, Gömör. 1831. c. útirajzait*, a folyamatosan újraírt *Erdélyi Leveleket*, de néhányan a Toldy Ferencnél letétbe helyezett *Fogságom naplóját* is ismerhették.

²⁵ KazLev, 21/5378, Kazinczy – Szemere Pálnak és feleségének, Széphalom, 1831. 08. 08.

²⁶ BATSÁNYI János, *Székes-Fejér-Vári Professor Virág Benedek Úr’ Társunkhoz. Kassán, Karátson’ Havában, 1789. = Első folyóirataink: Magyar Museum I. (Szöveg), II. (Kommentár)*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Debrecen, 2004, I, 257. (A továbbiakban: *Magyar Museum I–II.*)

²⁷ Debreczeni Attila jegyzete: „ilyen egykorú emlékoszlopról nem maradt fenn adat (vö. BJÖM. I. 296–297)” *Magyar Museum II., i. m.*, 158.

²⁸ „Meg-jártam Múzsáddal Szelim’ bús országát”, illetve „Innét emelkedvén elmémnek szárnyára”. (*Magyar Museum I., i. m.*, 255, 256.)

²⁹ SZAUDER József, *Bessenyei és a fiatal Batsányi = Az Estve és az Álom: Felvilágosodás és klasszicizmus*, Bp., Szépirodalmi, 1970, 122–135. A világ szemle-toposzról lásd még Debreczeni Attila jegyzetét: *Magyar Museum II., i. m.*, 157.

fontos váltásnak, egy korszerűbb és tágabb látóhatár megjelenésének. Ezért vélhetjük azt, hogy a Kazinczy-levezetésben megképződő *szöveg hely* útba esik egy norai értelemben vett emlékezhely *felé*.

2. Mohács-discursus egy ebéd mellett

Ha a konkrét földrajzi helyet nem sikerült is felkeresnie Kazinczynak, és útirajza is csak megvalósulatlan lehetőség maradt, egy Moháchoz kötődő anekdotát mégis olvashatunk önéletrajzi szövegei között. 1783 elején (23 évesen) befejezte a tanulmányait lezáró jogi gyakorlatát Pesten, majd különböző vármegyei tisztségekért folyamodott. Ezen időszak ifjú Kazinczyjáról megtudhatjuk az idős Kazinczy visszaemlékezéseiből, hogy 1784 januárjában Miskolcon tartózkodott, ahol 16-án gróf Török Lajos (későbbi tanügyi hivatali főnöke és apósa) felvette az *Erényes Világpolgárok* elnevezésű szabadkőműves-páholyba. „Szent láng” – jegyzi be évtizedekkel később a *Történetek' Kalendariumába*.³⁰ Ez év márciusában újra Miskolcra utazott, hogy báró Orczy Lőrincnél vármegyei hivatalt nyerhessen, 21-én a bárónál ebédelt.³¹ Az Orczynál elköltött ebédéről 35 évvel később ezt meséli el a *[Pályám emlékezete III.]*-ban:

Vay József jelen vala ebédjénél, nagy már akkor is, noha még nem visele hivatalt. Mohács hozódék elő, 's valamelly *környülállás* eránt kérdés támadt. Vay sokáig hallgata itt is, de midőn kénytelen vala szóllani, mert *mindenek* elakadtak, olly elkészüléssel beszéllé a' történetet, mintha azt tegnap olvasta volna; nem csak azt adván elő, kinek melly része volt a' vétekben, hanem a' nevezetesbb emberek' characterét is, és a' vétek' okait. Nem olly dolog, honnan Vaynak nagyságát mérni kell; mert mit tudunk tehát hazánk' történeteiből, ha a' II. Lajos' *epocháját* nem tudjuk, azt a' nekünk olly gyászost; de Vay nem csak ezt tudta. 'S miként történheték, hogy ezt itten *csak ő?* hogy olly jó fejek közt mint a' kik itt együtt ebédlének, *csak ő?*³²

A frissen szabadkőművessé avatott Kazinczy kiemelt figyelemmel követi a szerényen hallgató Vay Józsefet, a miskolci *Erényes Világpolgárok* páholy egyik vezetőjét. Vay – „noha még nem visele hivatalt” – későbbi pályafutása igazolja majd a visszatekintő elbeszélő számára, hogy kiváló politikus és hazafi, de egyszersmind *tudós* hazafi is. Idézetünk végén

³⁰ *Történetek' Kalendariuma*, 4a.

³¹ *Uo.*, 14b.

³² KAZINCZY Ferenc, *[Pályám emlékezete III.] = Pályám*, 2009, 590–591; kelt: 1829. Hasonlóan írta utolsó önéletrajzában is, csak a „vétekről” ítélező szavait hallgatta el: „Vay József jelen vala ebédjénél, nagy már akkor is, mert ötet naggyá nem a' hivatal tette. Mohács fordúlt elő, 's valamelly *környület* eránt kérdés támadt. Vay hallgata, és csak akkor szóla, midőn elakadtak *mások*, de akkor úgy, mintha a' történetet tegnap olvasta volna. – Nem olly dolog honnan a' Vay' nagyságát mérni kell; mert mit tudunk tehát hazánk' történetiből, ha a' II. Lajos' *epocháját* nem tudjuk? De Vay nem csak ezt tudta. 'S miként történheték tehát hogy ezt itten *csak ő?* 's hogy ennyi jó fejek közt, mint a' kik itt együtt voltak, *csak ő?*” (KAZINCZY Ferenc, *[Pályám emlékezete VI.] = Pályám*, 2009, 756; kelt: 1831.) (Kiem. O. L.; a *[Pályám emlékezete III.]*-ban aláhúzott rész hiányzik a *[Pályám emlékezete VI.]*-ből.)

egy ismétlés nyomatékosítja ezt, vagyis hogy „csak” Vay, és „csak ő” ismerte II. Lajos korszakát.

E történet külső referenciáit nem feladatunk nyomozni, de a szövegen belüli feszültséget érdemes hangsúlyozni. Kazinczy tulajdonképpen egy élénk, többszereplős vitát jelenít meg, amelyben egyetlen részletben, „környülállás”-ban nem értettek egyet a felek: azaz Vay csak egy a Mohácsról szóló vita résztvevői közül. A történetmondó azonban gyorsan általánosít (az egyetlen „környülállásból” II. Lajos egész „epochája” lesz), így összességében azt sugallja Kazinczy, hogy a honi történelmet II. József epochájában csak Vay ítélte fontosnak. És nyilván Kazinczy, aki mindezt Vayhoz hasonló csendes szerénységgel és éleslátással megfigyelte. Vay megszólalásának legkorábbi – általunk ismert – említése 1810 körül keletkezett:

Vay József csudálásra méltó biztossággal szóllott a’ Mohácsi veszedelem legkissebb környülállásai felől, mintha neki készült volna ezen beszéllgetésnek. Pedig a’ discursust más intézte oda, és így arra el nem készülhetett.³³

Itt még Kazinczy nem láttatja Vayt (és saját magát) a helyes tudás és szemlélet *kizárólagos* tulajdonosának, nem sugallja azt, hogy a 18. század vége úgy egészében érdektelen lett volna a hazai történetek iránt.³⁴ Úgy tűnik, hogy e múltbeli „discursust” elbeszélő történetek folyamán (1810-től 1829-ig) leértékelődik az előző generáció(k) szereplőinek Mohácsról való tudása, és ezzel párhuzamosan megerősödik az önéletrajzi elbeszélő és főhős szerepe. A jelen által igazolt helyes tudást, a nemzeti történelem ismeretének fontosságát egy mellékszereplő (Vay) hangoztatja, de Kazinczy mégiscsak önmagát írja bele a kánont létrehozó középponti szerepbe. Ő, vagyis Kazinczy közvetíti, hagyja jóvá és írja meg a múlt egy-egy történetét, miközben önmaga portréját (emlékművét) is megalkotja. 1829-re a nemzeti történelem iránt fogékony, a korát messze megelőző ifjú Kazinczy portréját láthatjuk – 1784-re visszahitelesítve. Az önéletrajzi és nem önéletrajzi szövegek, a szövegek és nem szövegek, az életrajzi és nem életrajzi események közötti átjárhatóság egyre nagyobb tért nyit meg. E különmű dolgok azonosságát az elbeszélhetőség, a történetté válás biztosítja, a narratív egységét pedig az elbeszélés sajátként való elismerése.

A Történetek’ Kalendariuma mint emléknymagyűjtemény

A fentiekben a *Történetek’ Kalendariuma*t szövegnyomgyűjteményként, azaz lehetséges, megírandó szövegek vázlataként értelmeztük – szembeállítva az egyes lehetőségeket végigbeszélő narratívákkal, a megírt történetekkel. Ha viszont az emlékezetkutatás szempontjait alkalmazzuk, akkor a *Történetek’ Kalendariumáról* mint emléknymagyűjteményről, a megírt történetekről pedig mint emlékezeti narratívákról beszélhetünk. Az általunk

³³ KAZINCZY Ferenc, *Orczy Miskolczon 1784. 21. Martii.* = *Pályám*, 2009, 52; kelt: 1810-ben vagy ezután.

³⁴ „Martz. 21. Miskolczon Orczy olvassa a’ Barcsay verseit. Vay József az ebédnél Mohács felől.” (KAZINCZY Ferenc, *Engem illetők = Pályám*, 2009, 320; kelt: 1826 után.) Ezen kívül azonban Vay előadását sem 1810 előtt, sem az 1810 és 1828 között írt önéletráisaiban nem említi meg Kazinczy az általunk ismert szövegeiben, noha az ebédet több helyen is megírja.

elfogadott modell³⁵ feltételezi, hogy az emlékezés nem a múlt eseményeiről őrzött változatlan képek változatlan előhívása, hanem egy dinamikus, többszörösen visszacsatolt és konstruktív folyamat eredménye: „[...] az emlékek az előhívásukat segítő támpontok és az engramok együttműködése nyomán keletkeznek. Kénytelenek vagyunk lemondani arról a népszerű elképzelésről, hogy ha rájövünk, miként állítsuk össze tapasztalatunk töredékeiből önletrajzunkat, akkor megkapjuk élettörténetünk egyszer s mindenkorra változatlan menetét.”³⁶ A személyes emlékeink előállításában, az emlékezés tevékenységében meghatározó szerepe van a múltbeli események és tapasztalatok emléknymainak, az engramoknak. Daniel L. Schacter az emlékezés támpontjainak a jelen azon eseményeit tekinti, amelyek aktiválják, mintegy előhívják az emléknymokat.

E látszólag egyszerű modell a visszacsatolások vég nélkül örvénylő rendszerét jelenti. Az események észlelése, archiválása, történetté alakítása és tárolása éppúgy egyéb (korábbi és későbbi) emlékeink kontextusának függvénye, mint a támpont észlelése, az előhívás és értelmezés művelete. Az emlékek, emléknymok és támpontok nemcsak állandó kölcsönhatásban vannak, hanem egymásba is tudnak alakulni. A megélt jelenségeket a már meglévő emlékeink közegében észleljük és értelmezzük. Az új emlékeket a régiek befolyásolják, ahhoz képest kapnak értelmet, tehát már az észleléskor egy átfogóbb narratíva részeként értelmeződnek. Tehát egy mozgó viszonyrendszer – amelynek része az éppen megélt történet is – az archiválás közege, ezért egy emlék jelentése és hitelessége mindig csak valamihez képest értelmezhető. Egy emlék nem a valóság megéltéskor, hanem történetté alakításakor képződik meg, ennek megfelelően narratívaként rögzül és változik. Az idők folyamán a történet egyes elemei fontosabbá válhatnak, eltűnhetnek, esetleg más hívószavakhoz és témákhoz kötődhetnek, új elemként elő- vagy utóidejű események, más forrású tények szövődhetnek emlékeinkbe, de akár térben és időben is áthelyeződhetnek, sőt szereplői is megváltozhatnak. A felidéződés körülménye, a mindenkor jelen tehát részévé válhat a múlt emlékének, a jövő emléknymának.

Az emlékező számára adott értelem tehát változik „ugyanazon” emlék egymást követő felidézése során. Néhány kivételes esettől eltekintve, amikor is külső források „igazát” kénytelen elismerni az emlékező, az igazság illúziója nem lepleződik le. Az emlékeket előhívó támpont többnyire neveket és tér-idő koordinátákat jelent. Ezek az ‘adatok’ és ‘tények’ szintén történetbe kódolva léteznek, hiszen csakis úgy képesek emlékeket generálni, azaz támpontként működni, ha elbeszéléseket képes hozzárendelni az emlékező. Kazinczy számára a „Mohács” szó számos történetet idézhetett fel, míg a „Don-kanyar” kifejezés bizonyára semmit.

Az emlékezés az időbeli változók miatt ki van téve a folyamatosan keletkező új tapasztalatok és értelmezések hatásának, anélkül azonban, hogy az emlékező számára nyilvánvalóvá válna a változás. Az emlékezet birodalmában hiábavaló a hajdanvolt igazságot keresni. Bármennyire is képlekeny egy emlék, mindaddig hitelesen újramesélhető, amíg

³⁵ Elsősorban: Daniel L. SCHACTER, *Emlékeink nyomában: Az agy, az elme és a múlt*, ford. DANKÓ Zoltán, Bp., Háttér, 1998. (Az emlékezetkutatásról átfogóan lásd még: Alan BADDELEY, Michael W. EYSENCK, Michael C. ANDERSON, *Emlékezet*, ford. RACSMÁNY Mihály, Bp., Akadémiai, 2010.)

³⁶ SCHACTER, *i. m.*, 103.

nem rögzül külső adattárolókban, a figyelmes hallgatóság memóriájában vagy az emlékirat szövegében. A mediális váltás lényege nem az emlékezés vagy elbeszélés narratív természetét érinti (hiszen ez nem változik), hanem a rögzítettségben van. Amikor az emlékezeti narratíva elmesélve és szöveggé írva fizikailag rögzített, szilárd formát kap, akkor egy adott ponton megakasztja az értelemképződés legerjetettebb és legerőteljesebb folyamatát. Innentől kezdve válik számon kérhető követelménnyé a hitelesség, ez a hitelesség azonban rejtett konstrukció eredménye. A leírásakor éppen érvényes emlékkállapotot visszaadni igyekvő szöveg válik a valóság hiteles viszonyítási alapjává.

Kazinczy önéletírásainak egyik sajátossága, hogy egyre nagyobb narratívákba szerveződnek. A korábbi, rövidebb szövegeket a kései nagy önéletrajzok építőanyagként olvasztják magukba.³⁷ A nagy önéletrajzi elbeszéléseket író idős Kazinczy számára az igazi vonatkoztatási alap tehát az emlékeit elsőként történetbe rögzítő szóbeli elbeszélés vagy szöveg. (Előbbi számunkra természetesen elérhetetlen, azon kivételes és áttételes esetektől eltekintve, amikor mások e szóbeli közlés *emlékét* megírják.) E filológiai is igazolható keletkezéstörténet láthatóvá teszi a külső referencia feloldódásának folyamatát. A szerzői-elbeszélői javaslatok ellenére ezért elsősorban nem történeti dokumentumként, hanem az énalkotás emlékműveként értelmezendők a Kazinczy-önéletírások.³⁸ E szövegeknek így nincsenek az önéletrajzi szöveguniverzumon kívüli referenciáik: mint önmagukra vonatkozó jelek, „templumok” csakis egymáshoz képest kapnak jelentést, és éppen ezért nyitottak az emlékműként vagy emlékezhelyként³⁹ való értelmezésre.

Kazinczy történetei azt a folyamatot teszik elbeszélhetővé, ahogy az *emlék* helyett a lejegyzett *szöveg* válik az emlékezet tárgyává. E folyamat Kazinczy írói műhelyében számos esetben nyomon követhető, hiszen rendszerint többször is megírt egy-egy eseményt. A visszatekintő elbeszélő a múlt változó és uralhatatlan emlékeit írásba rögzíti, így kézzelfogható alakot és jelentést ad a történeteknek. Az emlékből formált szöveg már másképp (tudatosabban) alakítható, átírható és értelmezhető. A szöveg az emlékiró eszköze lesz, egy olyan tárgy, amely kitakarja a múlt „valóságát” a jelen (és jövő) előtt. „Ugyanazt” az eseményt elbeszélő különböző szövegek összeolvasásakor válik láthatóvá, ahogy Kazinczy a történetei megírásakor egyre kevésbé az emlékeit és egyre inkább korábbi szövegeit meséli újra. A lejegyzett történetek szövegei lépnek az emléknymok helyébe, ezzel megszűnik az emlékiró múlttal való eleven kapcsolata.

E szöveghelyek ugyanazt a feladatot töltik be véleményem szerint, mint a Pierre Nora-i koncepcióban az emlékezhelyek. A múlt „valós” eseményei helyébe lépve a jelen számára értelmezett és irányított történeteket kapunk. E történetek azonban szabadon alakíthatók – ha újabb szempontok vetődnének fel –, hiszen egy szerző tulajdonai immár.

³⁷ Lásd a *Pályám*, 2009 bevezetője.

³⁸ Önéletrajzi tevékenységét így mentegeti: „Ellenkezém, és nem kis ideig; érzettem hogy én hisztoriai személynek nem születtem, 's nem tudtam elhinni hogy korunk az Autobiographiákat már tűrhessen.” A *Tudományos Gyűjtemény* c. folyóirat nyilvánossága előtt, a folytatásokban közölt önéletrajza egyik részében azonban ő is eltűri már, hogy „hisztoriai személy” lett, ahogyan kora is eltűri az „Autobiographiát”. (*Pályám' Emlékezete* [I.] = *Pályám*, 2009, 497.)

³⁹ Pierre NORA, *Emlékezet és történelem között: A helyek problematikája*, ford. K. HORVÁTH Zsolt = NORA, *i. m.*, 32.

A kiigazítások ezért nem etikai, legfeljebb esztétikai vagy retorikai megítélés alá eshetnek, hiszen leváltak a „valóságról”. A Vay-történet tehát csak önmagára (önmaga szövegváltozataira) utalhat, hiszen eltűnt a külső referenciája. Valójában nem Vay vagy a 18. századi magyarság Mohácsról szóló tudásának története, hanem az idős Kazinczy történelem-szemléletének emlékműve.

A kalendarium-ember

Kazinczy nemcsak feljegyezte, azaz dokumentálta, hanem évről évre meg is ünnepelte az emlékezésre méltónak ítélt események „visszafordulóját” vagy „anniversariumát”. Önéletírásai szerint megünnepelte házasságát és Széphalomra költözését éppúgy, mint ahogy megemlékezett szeretteinek haláláról is.⁴⁰ Sőt Török Lajossal és Van Swietennel való találkozása is ünnep számára: „Tályán láttam őtet [ti. Török Lajost – O. L.] legelőbb, [...] és soha nekem az a’ nap azolta fel nem virradt, hogy azt meg ne innepeljem”, illetve „Meghagynám minden maradékimnak, hogy e’ napot csinálják házam’ innepévé.”⁴¹ Kazinczy életének szerves részévé vált egy-egy személyes rítus. Az ünnep felidézése a *Kalendarium* újraolvasása, az ünnep megjelenítése a *Kalendarium* szöveglehetőségeinek történeté írásá.⁴² Kazinczy azonban több lehetőséget is végigírt, vagyis sok szövegváltozat áll rendelkezésünkre. A szöveglehetőségek kidolgozása és egymáshoz kapcsolása végeláthatatlan variációs lehetőséget rejt, ezért a megírt történetekben megképződő (ön)elbeszélői identitás is végeláthatatlan variációban léphet színre.

Kazinczy történetei meglátásom szerint egymástól elválaszthatatlanok, egymást feltételezik és értelmezik. Kazinczy feljegyzéseit, anekdotáit, pletykáit és egyéb műveit szöveg-emlékezhelyekként értelmezve hatalmas referenciahálózatként javasoljuk elgondolni. E hálózat tagjai *rendszeresen* csatlakoznak egymáshoz. Az így kirajzolódó identitásmin-ták mint alhálózatok összességükben Kazinczy teljes önképhálózatát építik fel.⁴³ Kazinczy önidentitás-hálózatában a tematikusan vagy keletkezéstörténetileg legtávolabbi szövegek összekapcsolódása, egybeolvasása is lehetséges, azaz részt vesz Kazinczy Ferenc megalkotásában. Budai Ézsaiás debreceni professzor 1805-ben elküldte bátyja, Budai Ferenc *Magyar Ország polgári históriájára való lexicon, a’ XVI. század végéig* című munkájának egy részletét Kazinczynak. Kazinczy ezt írta válaszában:

Engemet a’ kiíratott articulus annál inkább interesszált, mivel az a’ Rogendorff, és az a’ Török Bálint, a’ kik ottan előhozattatnak, az én kedves Sophiemnak Ősei voltak. Török Bálint II. Lajosnak Custos Corporisa volt a’ Mohácsi ütközetben, ’s török fogságban holt-meg; ennek fija volt az, a’ kiről ott szó esik. [...] Mit mon-

⁴⁰ KAZINCZY Ferenc, [Kazinczy Ferencz „Diáriuma”] = *Pályám*, 2009, 213; KAZINCZY Ferenc, [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.] = *Pályám*, 2009, 342, 334, 352.

⁴¹ KAZINCZY Ferenc, [Pályám emlékezete III.] = *Pályám*, 2009, 591; KAZINCZY Ferenc, *Pályám’ Emlékezete [I.]* = *Pályám*, 2009, 528.

⁴² Jan ASSMANN, *A kulturális emlékezet: Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*, ford. HIDAS Zoltán, Bp., Atlantisz, 1999, 17.

⁴³ A *Pályám*, 2009 hálózatosan rendel egymáshoz különböző műfajú, keletkezési idejű stb. szövegrészeket.

dott volna az a Magyar, ha a történetek könyvébe pillanthatott volna, 's látta volna, hogy az ő Lajos nevű Maradéka annak a hosszú szakálú Németnek Aloysia leányát fogja párul venni! [Azaz Kazinczy apósa gróf Török Lajos, anyósa gróf Rogendorff Aloysia – O. L.]

– Rogendorff [...] nagy rollát játszott abban az időben. Ő volt az, a ki Fejedelmének képében annak mátkáját [...] elhálta, 's Sophienak kezében vagyon mind Cippusára állított márvány képe, mind Numismája. – Elhinni magunkat abban, hogy régi nemből eredtünk, esztelen aristocratizm' szesze: de a Haza Évkönyveiben (Annales) akadni Őseinknek neveikre egy igen édes érzés: osztán a nagy Rádaynak igaza van, hogy „nem csupa képzelt dísz – a régi Nemesség”.⁴⁴

A levélrészletben egy narratívába kerül a *Történetek' Kalendariumából* fent idézett augusztus végi – véletlenszerűen egymás mellé sodródott – néhány bejegyzése: apósa házassága, saját házassága, Mohács. E *Kalendarium* egy igen összetett személyiségkép vázlatát adja, amelynek egyaránt része a nemzeti vagy felekezeti történelem, a családi hagyomány, vagy a személyes életesemények emléknymaiból felépülő történetek összessége. A *Történetek' Kalendariuma* Kazinczy önmagáról birtokolt tudáshálózatának formalizált térképe, identitásmintáinak gyűjteménye, szerepmintáinak katalógusa; röviden: Kazinczy önképének egy *lehetséges* vázlata.

⁴⁴ KazLev, 3/743, Kazinczy – Budai Ézsaiásnak, Érsemlyén, 1805. 03. 31.